

**Nikolaj Kopanev: Francuzskaja kniga i russkaja kul'tura
v seredine XVIII v.: (iz istorii mezdunarodnoj knigotorgovli). —
Leningrad, 1988. — 160 s.**

Import i rozpowszechnianie książki francuskiej w Rosji w XVIII wieku zajmuje ważne miejsce w badaniach nad historią księgarstwa rosyjskiego¹. Problem ten interesuje badaczy radzieckich nie tylko w aspekcie historii handlu księgarskiego w ścisłym tego słowa znaczeniu, ale próbują przenieść go na szersze pole obserwacji, a mianowicie związków kulturowych między Rosją a Europą Zachodnią w XVIII wieku. Jednym z przykładów takich studiów jest recenzowana praca N. A. Kopaniewa.

Monografia składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym „Zarażdenije ruskoo-zapadnoevropejskich izdatel'skich i knigotorgovych otnošenij v gody carstvovanija Petra I” (s. 6—28) autor omawia początki kontaktów kulturalnych (w tym również księgarskich) Rosji z krajami zachodnioeuropejskimi. Przypada to w okresie, kiedy Rosja Piotra I wkracza w „teatr wielkiej polityki europejskiej” (s. 11). Zauważono wtedy wielką potrzebę propagandy politycznej — której głównym nośnikiem jest druk — oraz odpowiedniego kształtowania opinii o Rosji w Europie. Służyło temu zatrudnianie przez cara ludzi, których zadaniem było propagowanie na Zachodzie jego polityki zarówno wewnętrznej, jak i międzynarodowej. Wyrazem dużego zainteresowania Piotra I sprawami drukarstwa była reforma alfabetu i pisma drukarskiego przeprowadzona w latach 1707—1710². Nowe pismo (grażdanka) — opracowane w Amsterdamie na zlecenie cara — odegrało ważną rolę w rozwoju drukarstwa rosyjskiego. Podróż Piotra I do Francji i Holandii w 1716—1717 r. przyczyniła się do zintensyfikowania kontaktów rosyjsko-zachodnioeuropejskich związanych z importem obcej książki do Rosji. Odwiedził on Drukarnię i Bibliotekę Królewską w Paryżu, Akademię Francuską. W Holandii był gościem drukarzy, m.in. Jeana van Durena. Owocem tych spotkań było szereg publikacji dotyczących państwa rosyjskiego wydanych za granicą, a później sprowadzanych do kraju. Piotr I nadał Janowi Tessingowi i Janowi de Jungowi przywileje na druk książek w Holandii tłumaczonych na język rosyjski i ich eksport do Rosji. Dał również obcym kupcom prawo przywozu do państwa rosyjskiego bez cła zagranicznych publikacji. Uważał to za ważną część swojej ekonomicznej i kulturalnej polityki, podobnie jak powołanie w Petersburgu Akademii Nauk. Stworzyło to dogodne warunki do rozwoju handlu księgarskiego.

W drugim rozdziale „Izdatel'skaja dejatel'nost' russkoj Akademii nauk i mezdunarodnyj knigoobmen v seredine XVIII v.” (s. 29—50) Kopaniew przedstawia sytuację rosyjskiego księgarstwa po śmierci Piotra I. Zaszły wtedy niekorzystne wydarzenia, które zaprzepaściły wiele osiągnięć tego władcy. Zamknięto Drukarnię Sankt-petersburską, Synodalną i Ławry Aleksandra Newskiego. Funkcjonowały tylko dwie, jedna w Moskwie, druga w Petersburgu. Zmienił się na niekorzyść repertuar wydawniczy. Wydawano przede wszystkim książki w językach obcych i eksportowano je za granicę. Książki w języku rosyjskim osiągały pięciokrotnie niższy nakład.

¹ Ukazały się m.in. następujące publikacje:

N. A. Kopanev, *Repertuar proizvedenij F. M. Vol'tera v Peterburgskoj akademičeskoj kniżnoj lavke v seredine XVIII v. (1731—1761 gg.)*. W: *Kniga i knigotorgovlja v Rossii v XVI—XVIII vv. Sbornik naučných trudov*. Leningrad 1984 s. 80—93.

Tenże, *Repertuar francuzskoj knigi v Peterburgskoj akademičeskoj kniżnoj lavke v seredine XVIII veka*. W: *Kniga i ee rasprastranienije v Rossii v XVI—XVIII vv. Sbornik naučných trudov*. Leningrad 1985 s. 79—91.

Francuzskaja kniga v Rossii v XVIII v. *Očerki istorii*. Leningrad 1986.

² I. E. Barenbaum, *Istorija knigi*. Moskva 1984 s. 41.

Drukarnią Akademii Nauk w Petersburgu zarządzał I. D. Szumacher. W celu lepszego zbytu książek za granicą zorganizował on sieć księgarskich agentów, których zadaniem był import i rozpowszechnianie na Zachodzie publikacji rosyjskich oraz eksport książki zachodnioeuropejskiej do tego kraju. Byli nimi ci drukarze i wydawcy, którzy organizowali nowoczesne drukarstwo w Rosji, a więc firma holenderska Jansson—Waesberg i niemiecka J. J. Schustera. Mimo to odczuwano brak literatury obcojęzycznej w Petersburgu i Moskwie, bowiem zaznacza się wzrost zainteresowania książką obcą, zwłaszcza francuską. Zaspokaja się je francuskojęzycznymi wydawnictwami holenderskimi i niemieckimi.

Rozdział trzeci „Russko-francuzskie knigotorgovye svjazi v 1720—1760-ch gg.” (s. 51—90) traktuje o kontaktach między księgarnią akademicką w Petersburgu a paryskim drukarzem i wydawcą A. K. Briassonem. Sprzedawał on w Paryżu wydawnictwa Akademii Nauk i posyłał do Rosji partie książek francuskich. Akademia dała mu nawet monopol na tego rodzaju działalność (s. 70). A. K. Briasson — to nie tylko drukarz, ale również bibliograf, a przede wszystkim jeden z najbardziej aktywnych członków zespołu opracowującego i wydającego „Wielką encyklopedię francuską”, bliski współpracownik Denisa Diderota. Był finansowym dyrektorem encyklopedii, a później zajmował się jej subskrypcją. Miał bardzo duży udział w sprowadzeniu jej do Rosji. Już w 1753 roku prowadzono w Petersburgu sprzedaż pierwszych dwóch tomów tego największego przedsięwzięcia wydawniczego XVIII stulecia. Aktywne jej rozpowszechnianie wpływało na rozwój „rosyjskiego oświeceniowego ruchu demokratycznego” (s. 89). Księgarska współpraca A. K. Briassona z Akademią Nauk nie przebiegała bezkonfliktowo, Akademia była zadłużona u swego paryskiego kontrahenta. Musiał on dołożyć wielu starań, aby odzyskać zainwestowany kapitał. Kontakty z Rosją utrzymywali również inni drukarze paryscy: J. Th. Hérisant i F. Didot.

W rozdziale czwartym „Vvoz francuzskich knig v Rossiju iz Gollandii i Germanii v seredine XVIII v.” (s. 91—115) przedmiotem zainteresowania autora jest obecność w Rosji książki francuskiej drukowanej w Holandii i Niemczech. Znakończone holenderskie firmy wydawnicze utrzymywały kontakty z Rosją od początku XVIII wieku. Wspomniana już firma Janssona—Waesbergha przysyłała książki do Petersburga za panowania Piotra I, a w 1734 r. nawiązała kontakty z Akademią Nauk. Przesyłało tam całą francuską literaturę wychodzącą w Holandii, a także drukowano prace rosyjskich uczonych i rozpowszechniano je w krajach zachodnioeuropejskich. Kontakty z Rosją utrzymywali drukarze i księgarze z Hagi, Lejdy i Amsterdamu. Tego rodzaju współpracę z Petersburgiem prowadziła berlińska firma A. Hande i J. K. Spenera oraz lipska J. Schustera. Wysyłano do Rosji wydawnictwa francuskie z literatury pięknej, dziecięcej, prace J. J. Rousseau i F. Voltaira, literaturę filologiczną i historyczną. Obecna była także książka francuska londyńskiej oficyny T. Osborna i bazylejskiej J. L. Brandmüllera.

W piątym rozdziale „Izuczenie francuzskogo jazyka i rynek francuzskoj knigi v Rossii v seredine XVIII v.” (s. 116—144) autor stara się wyjaśnić tak wielkie zapotrzebowanie na książkę francuską w państwie rosyjskim. Od początku XVIII wieku wzrasta w Rosji zainteresowanie Francją i językiem francuskim. Jest to wynikiem przodującej roli Francji w polityce, gospodarce i kulturze europejskiej. Język francuski wkracza do programów nauczania, które podlegają głębokim zmianom. Pojawia się instytucja guwernera nauczającego dzieci możnowładców m.in. języków obcych. Ważne miejsce w nauce języka francuskiego zajmuje powstały w 1756 r. Uniwersytet Moskiewski, gdzie opracowuje się gramatyki i słowniki potrzebne do nauki tego języka. Kopaniew na podstawie katalogów księgarskich przedstawia repertuar książki francuskiej sprowadzanej do Moskwy (tabl. 4, s. 130). Szkoda, że autor nie dokonał głębszej analizy treściowej tego zestawienia. Pokazały tym samym zainteresowania publiczności czytelniczej nabywającej książkę francuskojęzyczną. Analizując moskiewski rynek księgarski Kopaniew stwierdza, że import książek francuskich nie był regulowany rzeczowym zapotrzebowaniem, ale ograniczonymi wydawniczymi i finansowymi możliwościami Akademii Nauk (s. 136). Była to więc książka deficytowa. Starano się temu zaradzić poprzez import prywatny. Poprawa następuje z chwilą założenia moskiewskiej księgarni uniwersyteckiej, która stała się głównym ośrodkiem sprzedaży książki zagranicznej dla społeczności akademickiej i pozostałych nabywców. Na zakończenie autor zauważa, że import książki obcojęzycznej do Rosji był w omawianym okresie kontrolowany i regulowany przez Akademię Nauk. Służyły temu przywileje nadawane przez nią zagranicznym drukarzom i wydawcom na druk i eksport tej książki do państwa

rosyjskiego. W związku z tym ograniczony był reperatuar, w którym przeważała literatura piękna, dzieła z zakresu matematyki, wojskowości, historii i architektury. Tak duże zainteresowanie literaturą obcą wynikało — zdaniem autora — z otwartości społeczeństwa rosyjskiego, z braku megalomanii. Zjawisko to pojawia się dopiero po 1750 roku.

Omawiana książka ilustruje nam drogi napływu książki francuskiej do Rosji w XVIII wieku. Wydaje się jednak, że nie w pełni wykorzystał autor możliwości, jakie dawała mu szeroka podstawa źródłowa (dokumenty przechowywane w Leningradzkim Oddziale Archiwum Akademii Nauk ZSRR, rosyjskie i zachodnioeuropejskie wydawnictwa periodyczne XVIII wieku, reklamowe katalogi księgarń akademickiej w Petersburgu) dla ukazania roli handlu księgarskiego w rosyjsko-francuskich związkach kulturowych w omawianym stuleciu. Takie wszak było jego zamierzenie (s. 5). Za mało miejsca poświęcono recepcji tej książki w społeczeństwie rosyjskim i jej oddziaływaniu na kształtowanie się nowych prądów i postaw wśród elity intelektualnej i politycznej Rosji. Trudno doszukać się informacji o jej obecności w księgozbiorach rosyjskich I połowy XVIII wieku, a wiadomo, że zajmowała ona tam istotne miejsce³. Zjawiska te stanowią przecież integralną część kultury rosyjskiej badanego stulecia. Niemniej jednak monografia ta zajmuje ważne miejsce w dorobku naukowym Kopaniewa i radzieckich księgoznawców. Należy mieć nadzieję, że dalsze badania w tym zakresie zostaną skierowane na inne, nie tknięte do tej pory pola badawcze. Wnosi ona wiele nowych ustaleń faktograficznych i jest ważnym krokiem w badaniach nad historią księgarstwa nie tylko rosyjskiego, ale także europejskiego.

Maria Juda

³ P. I. Choteev, *Francuzskaja kniga v biblioteke Peterburgskoj Akademii Nauk (1714—1742 gg.)*. W: *Francuzskaja kniga v Rossii v XVIII v. Očerki istorii*. Leningrad 1986 s. 5—58.